

Domböcker berättar – En vintransport på Klarälven

Av Britt-Marie Johansson

Forskning i Domböcker kan ge mycket information om ens förfäder som förekommer i något fall och har behandlats i Härads- eller Rådhusrätt men som också ger en inblick hur människorna levde, om gällande lagar och värderingar samt hur samhällsfunktioner fungerade.

Här följer ett exempel från ett mål i Karlstads Häradsrätt 1852 där man kan ta del av händelserna på en lastpråm i Klarälven, om några personer ur historien och en glimt från hur samhället fungerade.

Transportled

En vanlig transportled var att med hjälp av lastpråmar transportera gods från hamnen på Kanikenäset i Karlstad via Klarälven upp till Lyckans lastplats. Där lastades godset om mellan pråmar och järnväg. Frykstabanan gick mellan Fryksta i Stora Kils socken och Lyckan i Grava socken. Vi kan anta att godsets väg sedan gick med båt upp på Frykensjöarna. Det var Frykstad Jernvägs Aktiebolag som ägde både lastpråmar och järnbanan. Fryksta Clara Elfs jernväg invigdes 1849 och var till en början hästdragna vagnar innan det 1856 blev ångloket Frycksta som drog vagnarna. Banan var i bruk till 1871. Frykstabanan var Sveriges första järnväg.

I det aktuella fallet var det en pråm lastad med bland annat ett stort antal buteljer portvin, Madeira och Chateau de la Rose, som var förpackade i lådor.

Om morgonen lördagen 24 juli 1852 var det Jan Eriksson som förde befälet ombord på Lastpråm nr 2 som skulle frakta gods på Klarälven från Karlstad till Lyckan och som sedan skulle lastas på järnväg för vidare transport.

Pråmkarlen Jan Eriksson

Jan Eriksson var född 25 augusti 1815 och var son till beväringsskarlen och bonden Erik Svensson och hans hustru Stina Eriksdotter i Södra Härtsöga Grava socken. Jan Eriksson växte upp under knappa förhållanden där modern avled när Jan var 10 år. Fadern gifte senare om sig och Jan fick en styvmor. I familjen fanns en yngre broder. Vid 15 års ålder vistades Jan i Karlstad som fosterson där han också konfirmerades.

Då han var 18 år började Jan att arbeta som dräng på flera platser i Grava och sedan som båtkarl på Klarälven.

29 december 1839 vigdes båtkarlen Jan Eriksson från Lilled Öjenäs (Lilled var det äldre namnet på Lyckan) med pigan Maria Andersdotter från Stodene. Efter vigseln bosatte de sig Östra Torp i Grava. 1844 och 1846 föddes döttrarna Johanna och Cajsa Maria.

1852 var Jan 37 år och förde som sagt befälet på lastpråmen.

Lastpråm nr 2 på Klarälven

Lastpråmens övriga besättning var Petter Månsson, född 28 mars 1807 i Norra Hannäs Stora Kils socken, bröderna och hemmansägarsönerna Henrik Håkansson född 1 juni 1828 och Anders Håkansson född 16 augusti 1831 i Nyckelby Övre Ullerud socken.

Strax efter avfärd från Kanikenäset färdades pråmen i Pråmkanalen och mellan älvfåran och slussen i Haga tog sig Petter Månsson friheten att bryta en kartong för att förse sig med vin.

Under färden uppför älven förtärdes ytterligare vin som delades mellan besättningsmännen. Väl framkomna till Lyckan på lördagskvällen fortsatte vinförtäringen.

Jan Eriksson kom ut från kajutan och fick se vad som pågick och sade då till mannarna att inte hålla på med detta. De andra männen sade då till Jan att det inte angick honom. Jan gick då tillbaka in i kajutan för att lägga sig. Petter Månsson gick då efter honom in i kajutan för att traktera Jan Eriksson med vin och han tog då emot två buteljer.

När bruksförvaltaren Friberg från Frykstads Jernvägs Aktiebolag kom till pråmen för kontroll dagen därpå saknades totalt 17 buteljer vin. Kronolänsman Berg tillkallades och häktade samt förde Jan

Eriksson och Petter Månsson till länshäktet i Karlstad.

I häradsrättens protokoll kan man läsa en lång utläggning om hur och när buteljerna hade tagits och vem som hade gett till vem. Man kan konstatera att deras vittnesmål inte var helt enhetliga.

Värdet av det stulna vinet var cirka 17 riksdaler banco som i dagens penningvärde är cirka 2000kr.

Rättegång och straff

I brev från kyrkoherdarna i respektive socken stod att männen hade försvarlig kunskap i läsning och kristendoms kunskap och nyttjade regelbundet Herrens nådemedel. De var välfrejdade och hade ej tidigare begått någon brottslig handling.

Enligt Missgärningsbalken dömdes Jan Eriksson för stöld och för att som förman på pråmen inte förhindrat stölden och Petter Månsson dömdes för stöld. Båda två dömdes till 27 dagar på vatten och bröd i fängelse samt uppenbar kyrkoplikt vilket innebar att personen fick stå inför församlingen i kyrkan och erkänna sin skuld och bedyra sin ånger. Personen blev då förlåten och återupptagen i församlingen.

Henrik Håkansson erkände att han varit med om stölden medan brodern Anders Håkansson erkände att han druckit av vinet men ej förstått att det var stulet.

Alla fyra männen dömdes till böter och att ersätta Frykstads Järnvägs Aktiebolag för det stulna vinet samt de kostnader som tillkommit för kallade vittnen.

Jan Eriksson och Petter Månsson avtjänade sina straff på Fångvårdsanstalten i Karlstad dit de kom 2 augusti 1852. Efter 27 dygn på vatten och bröd samt uppenbar kyrkoplikt 3 oktober 1852 i Carlstad Domkyrka var de fria män.

I fångvårdsanstaltens kyrkobok och fångrulla kan man läsa att Jan Eriksson var ordinär till växten, hade ljust hår och blå ögon. Vid ankomsten var han klädd i grå vadmalsrock, väst och skjorta. Man kan även läsa om hans uppväxt och hans uppträdande på anstalten även om den aktuella boken har svag text och är svår att läsa.

Efter avtjänat straff

Efter händelsen levde Jan Eriksson ett lugnt liv utan vidare brottsliga handlingar. Han stod skriven som inhyses och anteckningen om att han var avstraffad för stöld stod kvar i husförhöret fram till hans död.

Jan blev änklings 23 december 1857 då hustrun avled av okänd anledning och bara några månader senare avled även Jan 20 februari 1858 av okänd anledning. Han var då 42 år.

Reflektioner om 168 års förändringar

Klarälven som i dag flyter stilla i sin fåra utan alltför många flytande farkoster var för 168 år sedan en livlig trafikled med båttrafik upp och ned för älven. Lyckans lastplats som idag enbart består av en kort bit räls och en siluett av loket Frycksta samt en minnessten var säkerligen en sjudande plats av människor, hästar, vagnar och båtar då gods från båtar, hästskjutsar och de hästdragna vagnarna på järnvägsbanan lastades om. Även passagerartrafik förekom på båtar och på tågbanan.

Man kan också undra vilka välklädda herrar och damer med frasande kjolar som blev utan vin på någon av Fryksdalens många herrgårdar efter att fyra båtkarlar tagit sig ett rus. I de tiderna var det säkerligen det välbärgade folket som hade störst möjlighet till att nyttja starka drycker.

Domböcker och andra dokument

I domböckernas protokoll kan man hitta en mängd olika personer som kan ha varit tilltalade för ett brott men också som målsägande, vittnen, nämndemän, länsman m.fl.

De mål som målas upp ger glimtar hur människor levde, vilka värderingar som var viktiga och hur samhället fungerade.

I fångvårdsanstaltens dokument kan man hitta så mycket mera information om en person än det man hittar i kyrkböckerna. Det är väl värt att undersöka.

Lyckans Lastplats som ligger utmed väg 62 vid Lyckan cirka 5 km söder om Forshaga.
Foto Britt-Marie Johansson, 2020